

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

FACULTAT DE BELLES
ARTS DE SANT CARLES

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA

Facultat de Belles Arts

Realitat o mite. Carpeta xilogràfica de llegendes
valencianes.

Treball Fi de Grau

Grau en Belles Arts

AUTOR/A: Montserrat Catalán, Sara

Tutor/a: Berenguer Wieden, María Desamparados

CURS ACADÈMIC: 2021/2022

RESUM I PARAULES CLAU.

El treball consisteix en la realització d'una sèrie d'il·lustracions basades en llegendes i mites de la cultura popular valenciana. Es pretén crear un fil conductor que uneix la cultura popular contemporània i les històries orals que han passat de generació en generació.

Utilitzarem com a argument per a enllaçar les il·lustracions el format de carpeta-llibre xilogràfica. En aquest treball experimentarem amb la tècnica de la xilografia i desenvoluparé el meu llenguatge personal.

Tot això entretant reflexionem sobre el rol de l'artista en la seua difusió i interpretació. Cadascuna de les il·lustracions son independents però treballen en conjunt per a transmetre una llegenda de cada província i representen indistintament la cultura que envolten la mitologia valenciana.

Paraules clau: xilografia, llegenda, il·lustració editorial, mite, cultura, valencianisme

ABSTRACT.

The work consists of a series of illustrations based on legends and myths of Valencian popular culture. The aim is to create a common thread that links contemporary popular culture and the oral stories that have been passed down from generation to generation.

We will use as an argument to link the illustrations the format of the xylographic book-binder. In this work, we will experiment with the techniques of woodcutting and I will develop a personal language.

All the while reflecting on the role of the artist in its dissemination and interpretation. Each of the illustrations are independent but work together to transmit a legend from each province and represent the culture that surrounds Valencian mythology.

Keywords: xylography, legend, editorial illustration, myth, culture, valencianism

AGRAÏMENTS

Gràcies a tota la gent que ha fet possible la realització d'aquest projecte. A la meua família, ma mare i el meu pare per donar-me suport i creure en mi quan ni jo pensava que podia. Al meu germà per escoltar-me i donar-me consell. A la gent que m'he trobat pel camí i que m'han ajudat a desenvolupar-me com a persona i artista. I finalment a la meua tutora, Amparo, per acompanyar-me en la realització d'aquest projecte tan especial, pel seu temps i la dedicació.

ÍNDEX

RESUM I PARAULES CLAU.....	2
AGRAÏMENTS.....	3
INTRODUCCIÓ.....	4
1.OBJECTIUS I METODOLOGIA.....	5
2.1. Objectius.....	5
2.2. Metodologia.....	6
2. ELS MITES I LLEGENDES.....	8
2.1. Definició i diferència entre mite i llegenda.....	8
2.2. Investigació de la literatura.....	9
2.3. Classificació de les llegendes.....	9
3. LA IL·LUSTRACIÓ.....	11
3.1. Breu contextualització històrica.....	11
3.2. La il·lustració en la actualitat.....	12
3.3. La xilografia i el llibre.....	13
4. REFERENTS.....	15
4.1. Artistes.....	15
4.1.1. José Guadalupe Posada.....	15
4.1.2. Roman Klonek.....	16
4.2.3. Frans Masereel.....	17
4.2. Teòrics.....	18
4.2.1. Fernanda Zabala.....	18
4.2.2. Zombi Paella.....	18
5. DESENVOLUPAMENT DEL PROJECTE.....	20
5.1. Definició del projecte.....	20
5.2. Planificació del llibre-carpeta xilogràfica.....	22
5.2.1. Preparació del projecte.....	22
5.2.2. La tècnica i el format.....	25
5.3. Impressió i edició.....	26
5.4. Resultat final.....	27
6. CONCLUSIONS.....	32
7. BIBLIOGRAFIA.....	33
8. ÍNDEX D'IMATGES.....	35
ANNEXE.....	36

INTRODUCCIÓ

En l'antiguitat la mitologia era un tema molt recurrent donada la gran varietat de gèneres artístiques que existien. Tota civilització conté la seua pròpia mitologia i encara que vivim en l'època de la racionalització, els mites i llegendes regressen sempre per la fascinació que desperten en nosaltres i per ser una font d'inspiració.

El caràcter que defineix a les llegendes segueix estant vigent en el nostre dia a dia. La seua transmissió oral permetia la seua evolució, l'orador modificava progressivament aquestes narracions no escrites i per això actualment, es troben distintes versions d'un mateix relat.

Van ser originats per la necessitat de comprendre i explicar el món que ens envoltava, i han sigut reelaborats fins al present per escriptors i artistes. Són una forma de no oblidar el nostre passat i recordar allò que ens uneix i ens fa ser i existir en societat. Una forma de mantenir aquelles històries que passen de pares a fills.

Per això sorgeix la necessitat d'elaborar una sèrie d'il·lustracions inspirades en la tradició popular valenciana. La globalització implica una uniformitat cultural, homogènia i estandarditzada que ha fet que es perden aquestes tradicions locals. És important recordar d'on venim, no perdre les nostres arrels i mantenir aquest sentiment de pertinença a un lloc. En aquest treball es pretén aconseguir aquest objectiu, els diferents mites proposats tracten cada un dels territoris que ens ocupa com a valencians, la llegenda del peral a Altea, al Salt de la Núvia a Navaixes i el drac del Patriarca a València.

El treball s'ha dividit en dos apartats principals, el marc teòric i la pràctica artística, en els quals abordem diferents temes de forma àmplia i detallada. Hem tractat el tema dels mites i les llegendes, la forma en la qual actualment són coneguts i com han anat evolucionant al llarg del temps. També de la il·lustració i com el seu origen es troba en la xilografia (tècnica escollida per a desenvolupar el treball). Finalment, hem explicat la forma en la qual s'ha desenvolupat el projecte: parlant de problemes i coses positives. A més de comentar la tècnica: que encara que pareix fàcil i no sol presentar moltes complicacions; també té una sèrie de coses que cal tindre en compte a l'hora de començar a treballar.

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA.

2.1 OBJECTIUS PRINCIPALS.

El principal objectiu és la creació d'una carpeta il·lustrada basada en llegendes i faules de l'imaginari popular valencià. Cadascuna d'elles representant una llegenda, però amb coherència comuna, és a dir, que com a il·lustració individual funcionen, però que a més es puga contar una història general.

La intenció és fomentar la cultura valenciana a través de la discussió de la llengua i a més, reinterpretar les tradicions i modernitzar-les. El fet d'il·lustrar com a forma de conèixer i entendre la nostra cultura.

Objectius en l'àmbit teòric:

- Estudiar i analitzar la mitologia valenciana: al llarg del nostre territori es poden trobar diferents històries completament desconegudes per a la població, en aquest treball un dels objectius és donar a conèixer aquests mites i que continuen passant de generació a generació. Que aquestes llegendes no es queden en l'oblit.
- Comprendre el context de la seua creació i com han influït en la nostra societat: els mites tractats en el treball formen part de la nostra idiosincràsia com a poble, és comú escoltar frases en les quals es fa referència a aquests mites. En el treball l'objectiu és anar a l'origen i representar com han influït en aspectes bàsics del nostre voltant.

Objectius en l'àmbit pràctic:

- Aconseguir crear les il·lustracions en forma de làmines i que, a més, representen fidelment la història i els elements que l'envolten. Donar-li importància als detalls i simplificar les figures, ja que s'han d'adaptar al llenguatge xilogràfic.
- Crear una versió actualitzada i personal dels mites: Un treball d'aquestes característiques és tot un repte, i el que es pretén és continuar en la meua progressió com artista en crear una sèrie que representa el meu estil.
- Desenvolupar processos d'hibridació gràfica entre tècniques analògiques i digitals. Mitjançant l'ús del Procreate com a forma de preparar les idees i planificar les planxes.
- Obtenir experiència en la creació de projectes editorials dintre del sector de la il·lustració. Des del seu inici amb la fase de conceptualització fins a la fase de postproducció.

2.3. METODOLOGIA.

La metodologia que s'ha dut a terme en aquest treball comença amb la recerca d'un tema o idea que envoltara tot el projecte i a partir d'una sèrie de qüestions que ajudaran a plantejar-lo. "¿Que vull contar i com ho puc fer? ¿A qui va dirigit?" Són algunes de les preguntes que ajuden a especificar un tema i així definir els objectius principals. També s'ha de dir que en aquest cas, la tècnica elegida estava més que clara perquè la xilografia i la seua possibilitat d'impressió il·limitada facilitava fomentar la cultura valenciana.

Per això, la primera part del projecte és la recerca i investigació de llegendes que envolten l'imaginari valencià amb la creació dels personatges i ambientació de les obres. El primer plantejament és trobar un mite de cada província per a representar la varietat de la nostra cultura. A més de fer anàlisi subjectiva dels temes i una creació pròpia de la imatge.

Després, tenim el procés creatiu, és a dir, adaptar la il·lustració editorial i tot allò que s'ha investigat anteriorment al llenguatge xilogràfic en un llibre-carpeta. Es tracta d'una versió actualitzada i personal dels mites valencians i a través de la xilografia, aconseguir la seua difusió. En aquest procés s'ha d'especificar amb quin tipus de planxa estamparé, quins colors usaré, de quin forma presentaré el projecte, etc. A més d'analitzar les llegendes i apuntar les característiques distintives. Aquest procés de plantejament del projecte és molt important perquè serà amb el que es pot prevenir els materials que s'utilitzaran i així fer un pressupost aproximat. Així mateix com planejar un calendari de treball amb tots els passos ben establits.

Una vegada hem estudiat l'avantprojecte comencem amb la seua materialització. Primer amb esbossos en digital d'allò que es farà; després, tallar les planxes de linòleum en les que prèviament haurem calcat aquests dibuixos fets en digital perquè encaixen perfectament i finalment l'estampació de proves de colors i papers. Tot això ja que les tres estampes constaran de tres tintes distintes i que s'ajusten bé és fonamental. Quan les estampes finals estén fetes, s'ha de fer portada i colofó. A part de materialitzar la carpeta on trobarem les il·lustracions de les llegendes. És un treball que parteix de la idea d'arribar al nombre més gran de persones possibles i crear una obra conjunta que tinga coherència tant plàstica com teòrica.

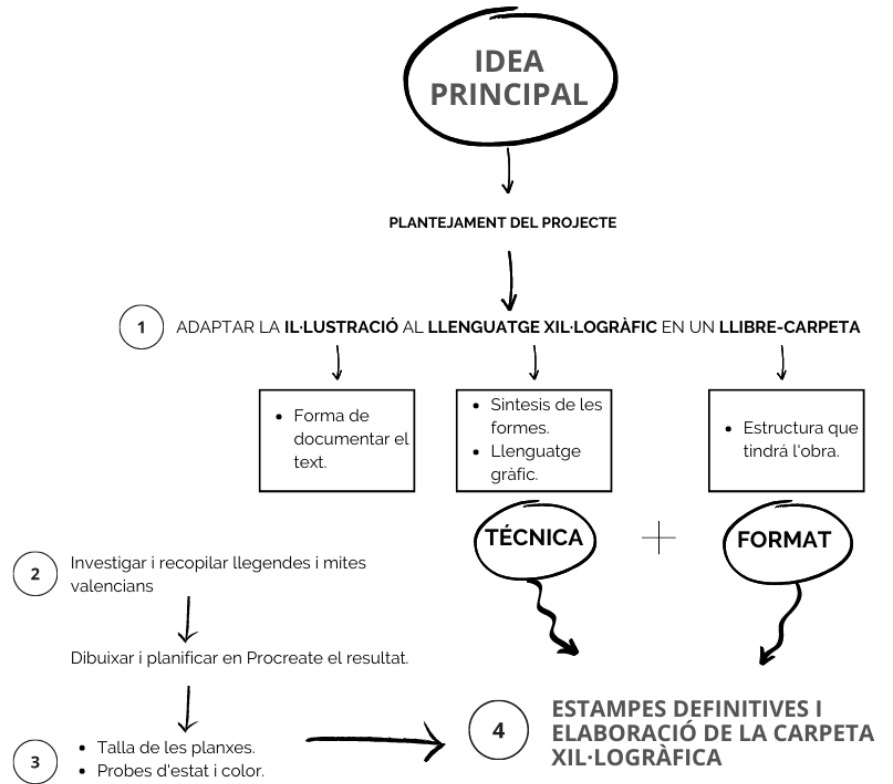

Fig. 1. Esquema metodològic

2. ELS MITES I LLEGENDES.

Respecte al marc teòric del projecte, comencem fent una breu contextualització d'allò que entenem com a mite i llegenda en l'actualitat i parlarem de com ha influït això en l'imaginari valencià.

2.1 DEFINICIÓ I DIFERENCIA ENTRE MITE I LLEGENDA.

Al llarg del temps la societat ha necessitat donar-li sentit a tot allò que passava al seu voltant. Tot com a forma d'intentar buscar explicacions tant de caràcter filosòfic (per què les coses són com són, d'on venim i a on anem) i també a temes més subjectius com normes socials, explicacions de com s'havien de comportar o solucions a problemes del dia a dia. Per això han anat apareixent històries orals, contades de pares a fills, que canviaven segons la cultura i poble. Moltes d'elles han acabat configurant mites i llegendes.

Però la vertadera pregunta és, ¿què són i en què es pareixen els mites i les llegendes? Quan parlem d'ells estem parlant de formes d'expressió narrativa que formen part de l'imaginari col·lectiu d'un poble i que, a més, contenen una història que en el moment de creació del relat no hi havia explicació.

Mites i llegendes tenen similituds entre sí, però en realitat no són sinònims. Ambdues són herències dels nostres avantpassats però guarden diferències. La primera que el mite no conté una base històrica real i no se situa en un lloc concret; la llegenda en canvi sí que es basa en un fet històric encara que té un punt de fantasia. El mite tracta temes sobre l'origen del món i successos fora de l'enteniment humà i la llegenda, com ja hem dit, es basa en fets històrics. Els protagonistes també canvien: el dels mites són herois i personatges fantàstics; la llegenda es centra en personatges reals que de vegades es poden creuar amb altres imaginaris. Una altra cosa és que els mites se situen abans de l'aparició de l'ésser humà en la terra i les llegendes després. Finalment, la diferència més important: els mites no són un gènere literari, però les llegendes sí.

En realitat, els mites se solen lligar amb la tradició religiosa, ja que contenen històries en les quals ocorren esdeveniments espirituals que tenen importància en la vida de moltes persones. El seu objectiu evident és la conscienciació de l'ésser humà, sobre tot parlant de la importància que tenen els seus actes i com poden repercutir en la seua vida. Està molt influenciat per la mitologia grega i continuen amb el mateix esquema: sempre trobem una deïtat amb poders que recorden als humans i el qual té com a treball mantenir el benestar social de les cultures.

2.3. INVESTIGACIÓ DE LA LITERATURA.

Per a contextualitzar el treball cal parlar de la literatura popular valenciana, aquesta es desenvolupa a la vegada que la literatura culta i té una sèrie de característiques que la defineixen: és tradicional, oral i anònima, i per això no coneixem l'autor. Com hem dit, això fa que aquestes històries que es passen de generació en generació sofreixen canvis i transformacions amb el pas del temps.

És durant els segles XVI, XVII i XVIII quan aquesta literatura viu el seu moment més prolífic i la majoria de literatura popular que coneixem ara prové d'aquesta època. Les classes populars no parlaven en castellà i sols podien gaudir d'aquest tipus de literatura.

Sanchis Guarner va afirmar sobre el tema:

*“Els valencians doctes desdenyaven o tractaven amb commiseració la llengua del país, però l'estament popular li mantenia absoluta fidelitat. Des del segle anterior la literatura valenciana havia caigut en la folklorització sense contrapunt: per a ús del poble baix s'escriu una literatura religiosa de curta volada, i una literatura festiva de certa gràcia, una mica carrinclona. Generalment eren només semicultes els autors dels romanços, auques, goigs, rondalles i col.loquis que gaudien de l'èxit popular”.*¹

Dins d'aquesta literatura popular trobem tres gèneres: la poesia, el teatre i la narrativa, dividida en rondalla i llegenda. La llegenda, com ja hem dit, és la que ha inspirat les il·lustracions del present treball. Es tracta de relats que estan basades en esdeveniments històrics importants encara que tenen una part de fantasia, és a dir, són mentides arreglades que simbolitzen veritats. En algunes ocasions la mateixa llegenda pot existir en diferents comunitats i estar adaptada als diferents costums.

En general, les llegendes pretenen deixar un aprenentatge i així ensenyar valors com l'honor, la valentia, la dignitat i un llarg etcètera. Els personatges protagonistes solen haver d'afrontar situacions complicades i són recordats per la forma de solucionar-les amb idees originals. Moltes vegades estan relacionades amb un personatge, un lloc, un monument, entre altres coses.

2.3. CLASSIFICACIÓ DE LES LLEGENDES.

Segons la folklorista Ramona Violant les llegendes es poden dividir en tres grups segons el tema que tracten:²

¹ GÓMEZ, J. V. Carlos Ros. La literatura popular valenciana del siglo XVIII. Recuperado el 10 de Mayo, de <https://gomezbayarri.files.wordpress.com/2016/01/carlos-ros-lit-popular.pdf>

² VALRIU, C. Rondalles i llegendes. Recuperado 10 de Mayo, de

Primer, les relatives al món natural, són històries breus amb intenció explicativa que solen començar per les qüestions “Per què...” o “De com...”. Recorden als mites per situar-se en temps i lloc desconegut encara que té l'ésser humà com a protagonista. Poden aparèixer herois mítics o evangèlics i donen explicacions populars, desenvolupades de forma associativa. N'hi ha moltes i són molt variades; entre elles podem trobar: les relatives a l'origen dels astres, del món i la creació, dels fenòmens atmosfèrics o els accidents topogràfics, l'origen de les aigües i, en realitat, de la natura.

Després trobem les llegendes relatives al món sobrenatural en les quals a fets reals s'afegeixen la intervenció d'éssers imaginaris. És bastant general que s'enfronten el món natural humà amb el dels éssers fantàstics. Aquests últims representats amb fades, dimonis, gegants o bèsties que s'estableixen en contextos humans. La temàtica és un reflecteix el món del més enllà, de la mort i el culte als difunts.

Les terceres i últimes són les relatives al món de la història humana, estan basades en personatges reals o fets històrics que s'han anat transformant amb el pas del temps. Aquest procés de mitificació que han sofrit ha sigut per una sèrie de característiques que el poble ha atribuït al personatge o fet i que han accentuat l'història. Aquests factors de mitificació són: un destí tràgic, elements premonitoris, facultats paranormals, qualitats sobrenaturals, enginy notable o carisma personal. Els personatges que solen participar són bruixes i bruixots, sants, bandolers, jueus, moros i cristians i, com ja hem dit, fets i figures històriques.

3. LA IL·LUSTRACIÓ.

Continuem amb el marc teòric parlant més concretament de la il·lustració: el mitjà tècnic amb el qual desenvoluparem el projecte. Parlarem de la xilografia, la història del gravat i la impressió de llibres.

3.1. BREU CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA.

Il·lustració és una paraula que prové del llatí i que significa il·luminar. Però des d’una visió artística es tracta del terme que designa el dibuix, estampa o gravat que adorna, documenta o decora un llibre o un objecte. La il·lustració és usada com a forma de difusió en mitjans impresos com llibres o periòdics, medis digitals com revistes virtuals, pàgines web i altres. L’il·lustrador Steve Heller (2007), explica que la il·lustració “entrega una dimensió visual més enllà de l’abast del text”.

Els orígens de la il·lustració se situen molt més abans que l’aparició de l’escriptura, quan en el paleolític els humans il·lustraven en coves tot allò que podien veure al seu voltant.

Però és amb el naixement de la impremta que la il·lustració comença a obtenir més importància. Per a fer-ho s’utilitzava principalment la xilografia, una tècnica de gravat que va sorgir en el segle V aC, en la Xina però que no es va difondre fins al segle XIV en Europa. La xilografia és l’art de gravar en fusta textos i imatges en relleu: els instruments que s’emprenen són burins, gúbies o puntacorrents i l’artista buida tot allò que després es quedarà en blanc, és a dir, es treballa de forma invertida i en la superfície queden línies, superfícies i masses que reben la tinta.

D’aquestes emprades es podia traure una tirada major o menor d’impressions. És veritat que hi havia un altre sistema de gravat en metall, però la xilografia va aconseguir més difusió per la baratura dels materials. El seu origen està situat en Àsia; altres parlen del seu origen a Flandes, però no es pot dir amb exactitud perquè existeixen gravats xinesos datats del s. VII. ³

La xilografia sempre ha estat molt relacionada amb la il·lustració de llibres. Fou precursora de la impremta que va sorgir primer a la Xina al segle XI i després, que va aparèixer de forma independent amb Johann Gutenberg a Europa en el 1440. Tot i això no es va deixar d’utilitzar la xilografia, sinó que es va incorporar com a auxiliar del nou art en inicials, orles o vinyetes i figures. En 1467 es va imprimir el primer llibre il·lustrat fet fora d’Alemanya: *Meditaciones del cardenal Torquemada*, i contenia trenta-un gravats en fusta. El seu

Fig. 2. Meditaciones del cardenal Torquemada (1467)

3 G.LARRAYA, T. *Xilografía. Historia y técnicas del grabado en madera*. (2. a ed.) p. 7

sorgiment està relacionat amb els interessos burocràtics de l'església per a comunicar el seu pensament escrit a les classes socials més baixes.

També s'ha de dir que en aquesta època es considerava artista a aquell que dissenyava els dibuixos, però aquests disposaven d'artesans que feien el treball de talla i estampació.

A partir del segle XVII, podem dir que la il·lustració es converteix en llibre i es desenvolupa més aquesta dinàmica entre imatge i text. Es retorna als ideals clàssics de manual de la edat mitjana i això es podrà veure en la important figura de William Blake (1757-1827).

En l'època contemporània, amb l'aparició de la impressió en òfset en el segle XX la xilografia sofrirà un desús en la il·lustració de llibres. En la qüestió d'edició i distribució es començarà a utilitzar la impressió digital a partir de l'escanejat d'imatges.

Els expresionistes seran els encarregats de tornar a utilitzar aquesta tècnica durant l'època contemporània però com a forma de tornar a l'artesania. Influïts pel gravat japonés i buscant una tècnica primitiva i expressiva; a més recuperant l'ofici i la potencia creadora.⁴ Alguns dels artistes més reconeguts d'aquest moviment són Matisse, Gaguin o Edvard Munch.

3.2. LA IL·LUSTRACIÓ EN LA ACTUALITAT.

Avui en dia, les fronteres entre art, il·lustració i disseny gràfic es troben molt difuses. Totes aquestes disciplines s'alimenten les unes de les altres i encara que antigament una il·lustració fora entenguda com un aclariment del text, en l'actualitat també es poden entendre com una sèrie d'obres d'art en si mateix que poden estar exposades perfectament en una galeria.

Amb l'aparició de la imatge digital hem de parlar d'una nova manera d'entendre l'art, és la conversió d'allò que és físic en virtual i que ofereix moltes possibilitats als artistes.

Concretament en la il·lustració actualment podem trobar una varietat bastant gran de tècniques i estils. Per això en general, podem parlar de cinc grans tipus d'il·lustracions: l'editorial (per a llibres, revistes o periòdics), la publicitària (cartells, embalatge del producte...), la tècnica (com per a textos científics), l'art conceptual (que s'utilitza per a pel·lícules, jocs i altres indústries) i la il·lustració de moda (que s'utilitza per a visualitzar una peça de roba

⁴ WESTHEIM, P. *El grabado en madera* (2.a ed.). p. 195

abans de ser confeccionada).⁵

La il·lustració editorial, que és la que ens interessa, té com a característica principal que sempre acompanya al text i que està feta per a descriure una idea. És a dir, busca donar-li color, forma i sentit a un conjunt de paraules i així, contextualitzar visualment el contingut escrit. El llibre il·lustrat en realitat s'ha adaptat a les possibilitats de reproducció tècnica de l'època, en el passat eren amb els procediments del gravat però en l'actualitat es troben en les formes industrials de reproducció tècnica.⁶

Hi ha molts tipus diferents d'il·lustracions editorials perquè depenen del text en el qual estan basats. Es pot escollir qualsevol material i estil, però sempre s'ha de pensar en el públic i el significat de la història. A més, s'ha de cridar l'atenció de l'espectador amb una composició ordenada harmònicament perquè porten a una clara i ràpida lectura de l'obra.

La il·lustració editorial pot estar present en una publicació de principi a fi, però no és un extra ficat sense ningun raonament. Això es pot observar si agafem el primer llibre que podem trobar en la nostra biblioteca personal i fixar-se amb detall si n'hi ha il·lustracions o no. ¿Quin paper juguen i en quin moment acompanyen el text? Si el llibre no les tinguera, ¿seria igualment interessant? ¿Distrauen les imatges a l'hora de llegir? Totes aquestes són qüestions que ens hem de preguntar quan estem començant a dibuixar.

En realitat, es tracta d'una part fonamental, ja que trau la llum a textos que no van ser pensats amb imatges.

3.2. LA XILOGRAFIA I EL LLIBRE.

El gravat i l'art del llibre ens porta en primer lloc a declarar el caràcter interdisciplinari d'aquest art. Ja que històricament ha estat molt relacionat amb tècniques com la pintura o el dibuix i no sols per com a reproducció dels llenguatges d'aquests últims, sinó com a enfrontament de noves dimensions plàstiques.⁷ Hem parlat ja de l'associació entre imatge i text i que no es tracta d'un producte editorial enriquit; al contrari, no es pot dubtar del seu valor artístic independent. D'una certa manera complementen i resumeixen el pensament de l'escriptor.

El llibre il·lustrat és el suport perfecte per a una unió entre imatge i text,

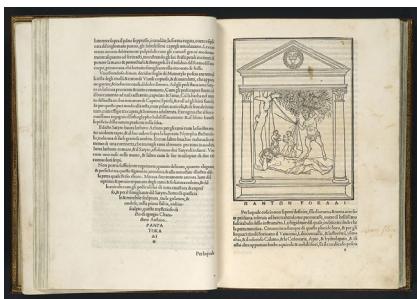
⁵ ARTENEO. Definición de ilustración y tipos de ilustraciones. (2020). [en línea] [consulta: 29-04-2021]. <https://www.arteneo.com/blog/definicion-de-ilustracion-ytipos-de-ilustraciones/>

⁶ MARTÍNEZ, J. *Un ensayo sobre grabado (a principios del siglo XXI)* p. 83

⁷ Íbid. p.84

en el que participen dos canals de comunicació amb una experiència artística comuna (a més reforçada per la proximitat física que afavoreix el llibre). En l'escrit de La obra d'art del futur de 1848, Richard Wagner parla d'una obra d'art que superaria tots els límits de disciplines, on podríem trobar totes les tècniques recollides i, en un sentit, "alliberar cadascun d'ells utilitzant-los com mitjans per a un fi, eliminant-los després i aconseguint així la meta de tots". Encara que això pot ser massa exagerat, en la humilitat del llibre il·lustrat si podem trobar aquesta fusió de la qual parlàvem de distints canals de comunicació i totes aquestes teories i conceptes dits per Wagner poden configurar una font d'inspiració per al present treball.

Destacats són els llibres xilogràfics que es van publicar durant el segle XV. Entre ells van despuntar els holandesos per ser els que van introduir un sentit més artístic. En el 1499 va sorgir el llibre *Hypnerotomachia Poliphili* o siga: *Pugna d'amor, en somni de Polifi*; original del dominic Francisco Coloma i imprès pel tipògraf Aldo Manucio. Es tracta d'un dels llibres més aclamats per la crítica que l'anomenen com el més notable de l'època. Va tindre gran influència en països com Itàlia o França sobretot en la forma de decorar els llibres d'il·lustracions.

És en aquesta època quan el concepte de llibre xilogràfic s'anirà ampliant al de llibre-objecte, un exemple d'això serà el llibre de Pablo Neruda *Alturas del Machu-Pichu* (1966) que va ser il·lustrat per l'artista austríac Hundertwasser. Per això s'entendrà el llibre objecte com un contenidor d'imatges, textos i signes gràfics i podrà adaptar-se a múltiples formats.

Fig. 3. *Hypnerotomachia Poliphili* (1499)

Fig. 4 *Alturas del Machu-Pichu* (1966)

Així el llibre il·lustrat es bifurcava en dues direccions: per una part, el llibre il·lustrat que segueix dintre d'aquest camp editorial i per un altre costat, apareixerà el que coneixem com a llibre d'artista. Aquest té com a màxima diferència que rebutja l'organització estandarditzada del llibre, també la perfecció de la impressió i desperta a l'espectador de l'adormiment de la contemplació. Este concepte de llibre-objecte serà desenvolupat pel treball de William Morris (1843-1896) conegut per ser el fundador de moviment Arts and Crafts.

4. REFERENTS.

4.1. ARTISTES

4.1.1. José Guadalupe Posada.

Gravador, il·lustrador i caricaturista nascut a Mèxic que va ser el precursor del moviment nacionalista mexicà d'arts plàstiques. En els seus gravats trobem una gran varietat de temes des d'escenes més tradicionals de l'imaginari popular mexicà - la vida pública, quotidiana i cultural- fins a temes de desigualtat social.

Posada va treballar en multitud de publicacions i periòdics al llarg de la seua vida. En aquella època la població mexicana no sabia ni llegir ni escriure per això era molt important cridar l'atenció del públic amb les il·lustracions periodístiques que acompanyaven la notícia.

En els seus gravats les principals protagonistes eren les calaveres que més que retratar la mort, estaven plenes de vitalitat: ballen, van en bicicleta o es reuneixen per celebrar festes. Les calaveres representen tota mena de personatges: polítics i revolucionaris, bandolers i fins i tot dones d'alta societat. El seu estil podria pertànyer a l'expressionisme, ja que amb imaginació, humor i profunda capacitat crítica aconsegueix representar les misèries de l'època.

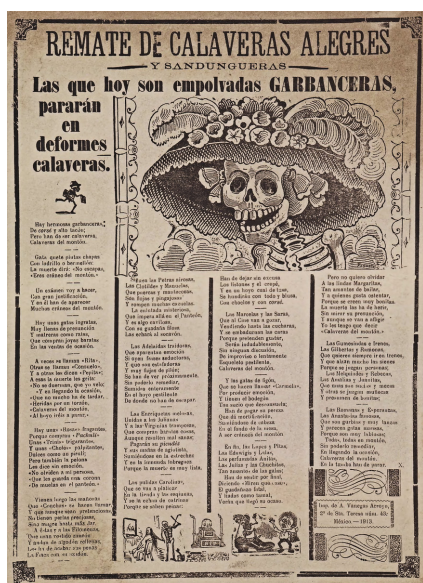

Fig. 5. La calavera Garbancera (1913)

Fig. 6. Calavera Oaxaqueña (1910)

4.1.2. Roman Klonek.

Artista d'origen polonés el qual treballa la xilografia a través d'il·lustracions molt influenciades pels antics dibuixos d'animació europeus, el pop art i la publicitat. En els anys noranta va estudiar disseny gràfic a Duesseldorf i allà va trobar aquesta passió pel gravat. Criatures estranyes, metamorfosis entre animals i humans es troben en ambientacions colorides i surrealistes tant en la ciutat com en la natura.

Una altra característica important de la seua obra és l'ús de la tipografia barrejada amb la il·lustració. Generalment de l'alfabet xinés i del rus per això té molta influència d'aquestes dues cultures. Resulta interessant en l'obra de Klonek la seua forma d'utilitzar el color. En els seus gravats xilogràfics es pot veure l'ús d'uns colors concrets: groc, roig, blau, negre, blanc i verd. És a dir, limita la seua paleta de tres a cinc colors per obra i fa servir una tècnica de planxa perduda. És a dir, tallar en la mateixa planxa tots els colors de forma que quan s'acaba no es pot tornar a imprimir.

Fig. 7. High Energy 2 (2020)

Ell diu: “Els xicotets errors que es cometien s’acceptaven sabent la imperfecció de la fusta, per la qual cosa es pot dir que, en l’època, s’usava la xilografia malgrat els errors. No obstant això, hui ho fem pels errors. A la meua manera de veure, donen un encant especial a les obres, cadascuna té els seus xicotets defectes”.

El meu interès en l’artista recau en el fet que utilitza programes digitals a l’hora de crear els seus gràfics. Des d’Adobe li van fer una entrevista i li van preguntar pel seu procés; ell va dir: “Sí, treballo amb Adobe Illustrator per a fer gràfics vectorials a partir dels meus dibuixos i és la meua eina principal per a les composicions.”

Fig. 8. Dear Good Riddance (2013)

4.1.3. Frans Masereel.

Fig. 9. Vinyeta de La ciudad (1925)

Frans Masereel va ser un artista belga, important creador en el camp de la xilografia. Precursor de la novel·la gràfica en la seua obra va tractar amb freqüència temes de caràcter social. Molt influenciat per artistes com Jacques Callot i Goya.

El seu estil està supeditat per la necessitat de transmetre missatges de manera clara i senzilla. La seua producció despunta originalitat dintre del panorama artístic de la primera meitat del segle XX. En comparació amb l'expressionisme alemany que era més grotesc, l'estil de Masereel desprèn harmonia.

L'impacte de la Primera Guerra Mundial també es pot veure en la seua obra a través de l'ús d'un únic color: el negre, com un recurs expressiu i com a raó del seu estil. La seua primera aportació és en diaris i setmanals on narra aquesta crònica negra representant les imatges de la guerra.

Ell mateix ens explica: “Vendre un llenç és genial, però desapareix en les parets de la casa del comprador, i això és el final. És millor un llibre de gravats en fusta que pot aconseguir al gran públic.”

En veure el poder de transmissió que té la impremta funda la seua pròpia revista amb Claude Le Maguet on afegeix la seua visió artística a través de les xilografies.

A més també participa amb la seua aportació gràfica en obres literàries i és amb les novel·les gràfiques on arriba al seu màxim esplendor perquè es pot expressar tant com artista plàstic com a guionista. En elles omet totalment el missatge lingüístic i la història es nodrix de la imatge com a vehicle de la narració.

Fig. 10. Detall de vinyeta de La Ciudad (1925)

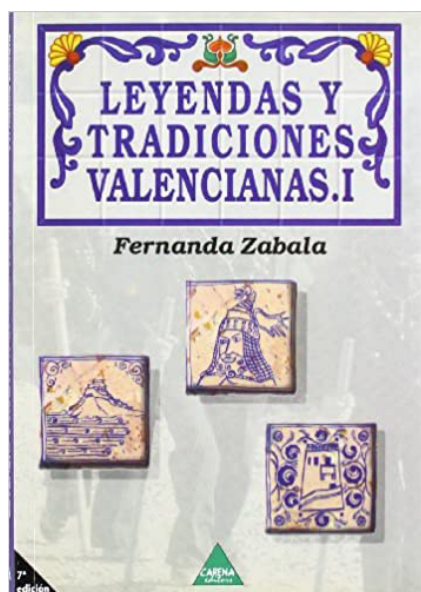

Fig. 11. Leyendas y tradiciones valencianas I (1995)

4.2. TEÒRICS

4.2.1. Fernanda Zabala.

Fernanda Zabala és una escriptora i periodista valenciana que va col·laborar en el diari de Las Provincias. Va tindre un gran paper en la recollida de textos de la tradició valenciana.

Amb la seua primera novel·la, Breves de soledad, va obtenir el premi de València de Narrativa Juan Gil Albert en 1988. Encara que va destacar en la seua part més d'assagista amb els textos d'història, costums i llegendes del poble valencià. A més també era directora artística de la revista "El Monográfico" i era autora de diversos textos de caràcter plàstic.

Alguns dels seus llibres són: *La valencia de los años 50*, *Leyendas y tradiciones valencianas I* (el major referent del present treball) o *125 valencianos en la historia* entre altres.

En *Leyendas y tradiciones valencianas I* trobem nombroses llegendes i mites de lectura molt breu que ens ajuda a conèixer la història de la nostra regió. Es tracta d'un llibre molt complet on s'expliquen tant les llegendes com el seu origen de les tres províncies que conformen el territori valencià: Alacant, Castelló i València. Totes ambientades en distintes èpoques i poblacions i en elles aborda temes universals com l'amor i desavinences, la fe, la venjança, la gelosia, els enigmes o els sortilegis. Característiques comunes de l'ésser humà que a pesar del pas del temps romanen actuals.

4.2.2. Zombi Paella.

Zombi Paella és una editorial de jocs de taula fundada per Enric Aguilar, llicenciat en Comunicació Audiovisual, que treballa com redactor i coordinador de redacció en diferents formats. Amb ell també treballa Ren Estrugo, animador i grafista i Esther Méndez, com a il·lustradora dels jocs. A més de l'ajuda de Carrasca Studio en diversos aspectes de l'editorial.

Coneguts pel joc de La Fallera Calavera que es va publicar en el 2014 i que, tot i estar en valencià, es tracta d'un dels jocs espanyols més venuts. Des de l'editorial parlen "d'oferir un entreteniment saludable per a totes les franges d'edat" amb un interès especial per la divulgació del patrimoni cultural. Tot amb l'ús de llengües minoritàries com són el valencià, el gallec o l'euskera. A més es tracta d'una editorial que "aposta per temàtiques locals i autòctons".

L'editorial destaca pels seus dissenys característics que mostren personatges, situacions i fets històrics de l'imaginari valencià. Així, podem veure fets com les falles, el Moro Musa o ingredients del plat més internacional del territori valencià, la paella. A més de fer-ho amb un estil molt característic i atractiu que fan marcar la diferència amb altres jocs amb similars característiques.

I ens agradaria fer constar una qüestió que marca Enric Aguilar a una entrevista sobre el públic i les seues opinions sobre La Fallera Calavera:

“Hi ha molta gent que ha destacat el gran valor etnològic del joc, ja que rescata personatges quasi oblidats, com els espantacriatures (el Butoni, el Moro Mussa...), tradicions com la del Tribunal de les Aigües o fins i tot personatges de la televisió (Monleon). A més, les frases fetes acostumen a divertir moltíssim a la gent. El joc fa un recull de dites populars, moltes de les quals són extremadament enginyoses i formen part d'un patrimoni oral que gràcies a productes com La Fallera Calavera, no s'oblidarà”.

Fig. 12. La fallera calavera (2014)

6. DESENVOLUPAMENT DEL PROJECTE.

6.1. DEFINICIÓ DEL PROJECTE.

El projecte consta de tres làmines; cadascuna de les quals representa indistintament una llegenda de l'imaginari popular valencià. El criteri que s'ha elegit per a fer-ho ha sigut elegir una de cada província i en aquest procés de creació del projecte s'han llegit i investigat nombrosos llibres i s'ha preguntat entre coneguts, amics i familiars. El procés d'establir ha sigut el més conscienciat i gratificant i a poc a poc he sentit que anava endinsant-me en tema que era més aviat desconegut per a mi.

Pot ser havent explicat això la pregunta és clara, aleshores, ¿d'on ha sorgit la idea? El nostre antecedent principal es troba en un dels llibres que va marcar la meua infantesa i que configura tota una mitologia a Castelló. Estic parlant de Tombatossals llibre escrit per Josep Pascual Tirado que recull les aventures d'el gegant i els seus amics que van fer possible la fundació de la ciutat de Castelló. Aquest llibre es llegeix en escoles; fins i tot, a Castelló li han dedicat diverses escultures que es poden trobar per la ciutat. Ara bé, encara que aquest va ser el meu punt de partida entre les llegendes escollides no trobem a Tombatossals.

L'escollida per Castelló és la del Salt de la Núvia a Navaixes. Com totes les escollides succeeix en un lloc real i té una base històrica. En el pas del riu Palància per terme municipal de Navaixes s'alça un precipici anomenat el Salt de la Novia; escenari d'una llegenda popular antiquíssima protagonitzada per una parella d' enamorats. Antigament hi havia una tradició al poble que tots els recent casats havien de passar. Aquesta perillosa prova consistia que la xica havia de passar d'una orilla a l'altra. Si el salt era net i tot eixia bé, el matrimoni tenia un bon futur ple de felicitat. Contràriament, si el salt no es completava, li esperava un futur ple d'infelicitat a la parella. Molts dels matrimonis no arribaven a efectuar-se en conseqüència d'aquesta pràctica i un d'ells va ser el cas de la parella que dona nom a la cascada. La jove no va calcular bé les distàncies i es va caure; atrapada en un remolí que s'havia format en l'aigua. El nuvi va saltar per intentar salvar-la però no va poder fer res, hores més tard els seus cossos van aparèixer sense vida. Diuen que encara avui es poden escoltar els sospirs del lament de la tragèdia i que la cascada plora al mateix temps que el riu es transforma en un mantell blanc, com el de la núvia.

La següent que vaig escollir per a València va ser la del drac del Patriarca. Felip III va inaugurar el Real Col·legi del Corpus Christi (1604) i en una de les

parets que accedeixen a l'església, anomenada del Patriarca, es pot trobar un caimà dissecat, símbol de silenci. Així pot quedar aclarit el dit: "si parreu, a la panxa vindreu" i podia tractar-se d'un precedent perquè el visitant guardara silenci. Es diu que va ser un regal del marquès de Montereï al monsenyor Juan de Ribera: arquebisbe, capità general, virrei de València i actiu mecenes de belles arts.

Potser per l'exotisme de l'animal, molt impropï de les nostres terres, o per les grans dimensions, amb el temps el caimà ha anat canviant i s'ha creat una llegenda fantàstica al seu voltant que es sol contar als xiquets. Les exageracions que li afegia la gent que contava la història van fer que l'animal passara a ser un drac i la trama es va ubicar en un context medieval. Aquest ténia atemorida a la població valenciana, es diu que en un dels atacs va atacar a tres joves que es banyaven despreocupats en el riu per a sacudir-se de la ressaca de la nit anterior. El quart, malferit, va sobreviure i va jurar que es venjaria del drac. Després del fracàs de molts atrevits, el jove va decidir que intentaria matar-lo. La seua idea era usar una armadura recoberta d'espills i amb ella va anar a enfrontar-lo. Davant del drac els raigs solars van caure sobre l'armadura i van reflectir la llum cegant a l'animal. Atordit, veia la mateixa imatge reflectida moltes vegades, ja que els espills estaven fent efecte. El jove va clavar-li una javalina i després va terminar de matar-lo. Per fi, es va salvar València! La ciutat es va quedar tranquil·la.

Aquesta és una versió i la que he decidit seguir, però n'hi ha una altra que diu que la mort del drac va ser en mans d'un jueu convicte que va ser indultat després d'exterminar al monstre amb el mateix procediment.

Finalment, parlarem de la llegenda de la província d'Alacant, aquesta se situa a Altea; ací habitava una indigent anciana que rondava el poble demanant menjar i malvivía d'almoines. Aprop d'ella hi havia un peral que li proporciona menjar i ombra a l'aire lliure. El problema era que no era l'única que l'utilitzava. Una nit un home va aparéixer en el sopar: demanant-li asil i menjar. La dona se'l va donar i quan aquest se n'anava li va dir "demana'm el que vulgues". Ella sabent que era San Joaquim li va demanar poder sobre l'arbre i podia fer que la gent es quedara atrapada en l'arbre. La llegenda en aquest punt també canvia: en l'altra versió es diu que l'anciana va anar a l'església i va resar per a aconseguir sempre aliment en el peral. Com era molt devota se li va concedir, però d'altra forma: cada vegada que algú agafara una pera es quedaria en la part alta de l'arbre.

Amb els anys la mort va anar a buscar-la però ella no volia morir. Així que va enganyar la mort i la va deixar atrapada en l'arbre. Finalment va fer un pacte amb ella: si no venia a buscar a l'anciana la mort podria baixar i ací va ser. Avui en dia, es diu que dos-cents anys després de l'esdeveniment, podem

seguir vent a l'anciana pel poble.

Aquest és el pas més important i amb aquesta investigació prèvia és més fàcil passar al següent pas.

6.2. PLANIFICACIÓ DEL LLIBRE-CARPETA XILOGRÀFICA.

6.2.1. Preparació del projecte.

Una vegada elegides les llegendes es comença a planificar com seran les il·lustracions i com es presentaran en el llibre-objecte. En el meu procés creatiu prima la informació que es vol transmetre enfront dels valors artístics i per això s'ha de pensar molt bé allò que s'ha de comunicar i com es farà. Alan Male (2007) diu que per a començar aquest procés de conceptualització s'ha de fer "una pluja d'idees" que permeta il·lustrar. Però l'artista ha de fer-se una sèrie de preguntes abans de començar: per a qui va dirigida?, quin és el problema de comunicació visual que hem de resoldre?, quin és el contingut i el tema d'importància?

D'aquest tema diu l'il·lustrador i dibuixant de còmics argentí Oscar Chichoni: "En un cert gènere de pintura es planteja un fet estètic, on la composició i l'ús del color solen tindre una preponderància sobre l'anècdota. En la il·lustració, en canvi, existeix sempre una càrrega narrativa més evident i directa. Per tant crec que una il·lustració és una suma de qualitat estètica, bona tècnica i originalitat narrativa".

Per altre costat, John Vernon-Lord ens proposa una sèrie de premisses per a saber escollir el moment que anem a il·lustrar:⁸

- Observar atentament tot el que succeeix al nostre voltant.
- Llegir atentament allò que diu i que no diu el text.
- Considerar els passatges que poden ser més fàcils d'il·lustrar.
- Valorar en quin punt de l'acció es pot congelar la imatge, com i per què respecte als anteriors i posteriors.
- Provar i aprovar les diferents gràfiques que es poden utilitzar.
- Buscar un to constant del relat.
- Efectuar una espècie de càsting dels personatges on les expressions, vestimentes i actituds adequades són fonamentals. Cada moment ha d'estar ben elegit.
- Elegir els escenaris fixant-nos en les descripcions: tant interiors com exteriors i decidir si es representaran de manera simple o detallada.
- Decidir quins objectes o fets que s'esmenten fa falta incloure i quins

⁸ DURÁN, T. Ilustración, comunicación, aprendizaje. p. 245

no.

- Seleccionar quin és el punt de vista més adequat.
- Seleccionar si serà de dia o nit, el temps meteorològic que farà perquè és un punt que no sempre menciona l'autor i que poden variar l'ambient general de la il·lustració.
- Escollir una composició adequada.
- Reflexionar seriosament sobre això que pot aportar de nou l'obra, considerant si el text necessita un afegiment més avantguardista o no.⁹

Al tindre clar que la tècnica que es va utilitzar és la xilografia s'ha de pensar que la il·lustració ha d'estar simplificada. També dintre d'aquesta simplificació volia modernitzar una cosa tan tradicional com les llegendes i actualitzar-les a més d'aconseguir detalls en els personatges.

Primer vaig fer el bocetatge a Procreate per a així després poder planificar amb més facilitat la superposició de colors i que s'adaptaren millor.

El primer, el dibuix plantejat per a la llegenda del Salt de la Núvia:

Fig. 13. Esbós en Procreate del Salt de la Núvia

Fig. 14. Esbós a llapis del Salt de la Núvia

Després el del Patriarca de València:

⁹ DURÁN, T. *Ilustración, Comunicación, Aprendizaje*. p.250

Fig. 15. Esbós en Procreate del drac del Patriarca

Fig. 16. Esbós a llapis del drac del Patriarca

I el peral d'Altea:

Fig. 17. Esbós en Procreate del peral

Fig. 18. Esbós a llapis del peral

Si en fixem en allò que he utilitzat en els esbossos podrem veure una paleta de colors clara: groc, verd i negre. A més s'han fet servir motius geomètrics per a aconseguir diferents efectes òptics i l'estil ha estat molt influenciat pels dibuixos infantils.

6.2.2. La tècnica i el format.

La tècnica, de la qual ja hem parlat al llarg del marc teòric, és la xilografia que és coneguda com el gravat en fusta. Existeixen dues formes de treballar-la: a fibra o a contrafibra. Hem de dir que en el cas d'aquest projecte no s'ha utilitzat la fusta sinó que s'ha elegit treballar amb linòleum. És un material d'ús bastant recent i és popular per la facilitat amb la qual es pot tallar. És característic per ser un material blanc i de densitat uniforme; que, per el contrari que la fusta, permeteix ser tallat en totes les direccions i per això ajuda a aconseguir detalls més fins. Cosa que també buscàvem en els resultats del projecte.

A més la seua superfície regular permet realitzar impressions llargues i continuades sense desgastar quasi les planxes. Cosa que era bastant interessant per a garantir la difusió del projecte (un dels objectius principals).¹⁰

Cal tindre sempre present que el xilògraf treballa per supressió, en oposició a altres arts que es produeixen per addició. Per lo tant, no és com el llapis o la tinta que dibuixa els negres sinó que es treballa amb els blancs.¹¹ Les ferramentes que s'utilitzen en la lineografia són les mateixes que s'utilitzen en la xilografia a fibra: ganivets i gúbies.

El dibuix com ja se sap es pot fer sobre la planxa o en un paper. En el meu cas vaig imprimir en A3 els esbossos fets amb Procreate. També he utilitzat el mètode del report, explicat en el llibre de Xilografia de Tomás G. Larraya, en el qual parla de col·locar el dibuix sobre la planxa i entre els dos un paper de carbó o gras - comunament conegut com de *calco*- amb la part empastifada sobre la superfície en la que volem traspasar el dibuix. Col·locats ben subjectes els papers perquè durant el treball no es mouen, amb un llapis dur o una punta de marfil es revisen totes aquelles línies que després seran reportades sobre la planxa. Terminat això es lleven els papers i es repassa el dibuix.

És veritat que en els accelerats temps que vivim molts artistes decideixen executar el gravat directament sobre la planxa sense ningun pas previ. Alguns ho fan com a forma d'espontaneïtat, però és una decisió molt arriscada. A més de tot allò està relacionat amb la composició, s'ha advertit que de primeres generalment n'hi ha una tendència a donar-li massa importància als blancs. Una cosa que te difícil correcció, allò que es lleve no es podrà tornar a afegir. Per a mi, encara que en aquests últims anys m'he desenvolupat en la tècnica, era important aconseguir un bon resultat i treballar-lo amb una

10 CATAFAL, J., OLIVA. *C.El grabado (Artes y oficios)*. p.212

11 G.LARRAYA, T. *Xilografía. Historia y técnicas del grabado en madera*. (2. a ed.) p. 9

certa meticulositat. Si bé en la part més pràctica la xilografia pot paréixer que no ofereix moltes complicacions això no significa que sigui un gènere fàcil. Exigeix d'un desenvolupament de sensibilitat xilogràfica que s'obté amb treball i reflexió; ens obliga a sintetitzar i eliminar tot allò que és superficial. En realitat, implica una certa honestedat i, d'alguna forma, despullar l'ànima.

En tant que la tècnica elegida este clara i justificada anem a parlar del format elegit. Aquest és el de llibre-carpeta: en un principi pensava fer-ho com a llibre però per a facilitar la seua difusió la carpeta era perfecta. En una entrevista Fernanda Zabala diu: "El curiós és que la meitat de les coses no són llegenda: ocorren de veritat. O millor: més que llegendes són interpretacions dels fets." I això va inspirar el nom del treball "Realitat o mite. Llegendes populars valencianes." Entenent mite com això dit quan es parla d'una cosa poc veritable o una versió alterada de la realitat.

6.3. IMPRESSIÓ I EDICIÓ.

Abans de començar el procés d'impressió, es van tallar les planxes de linòleum intentant aconseguir diverses textures. Aquesta part va ser la més complicada perquè tampoc volia seguir al 100% el dibuix marcat sinó que donar-li un poc de llibertat a allò que estava fent. Canviant algunes coses o afegint i finalment, veient el que quedava millor. Crec que és un part molt necessària perquè així acabes connectant amb la tècnica. A més també havia de tindre en compte fixar-me en la direcció de la gubia, encara que l'espai s'anara a quedar en blanc, perquè en el procés d'estampació això aporta matissos, de la superfície i de com s'ha treballat.

La realització va haver de ser a la vegada perquè interactuaven les unes amb les altres per lo tant si n'hi havia algun problema, es podia rectificar.

El procés d'estampació va ser la part més fàcil del projecte, les proves d'estat van ser necessàries per a veure la quantitat de tinta que aplicava i com es veia en diferents papers: vaig provar Pop set Blanc de 240 gr. i també en un paper Canson Edition de 250 gr. i en un Fabriano entre altres.

El color groc i negre no van ser alterats però el verd va ser mesclat amb el blanc i es va estampar entre dos dies. Per això es va fer quantitat i es va guardar per a així poder utilitzar el mateix color exactament.

Una vegada acabat aquest procés es va començar amb la realització del llibre-carpeta. El referent principal en este va ser la carpeta xilogràfica de Xavier Magalhaes anomenada Itinere feta en el 2008.

En el nostre cas he intentat seguir l'estructura típica del llibre; aquesta

es divideix en estructura externa i interna. En la primera, parlem de tota la coberta que sol estar composta de la portada, contraportada. A vegades es col·loca per damunt del folre d'un llibre.

L'estructura interna del llibre també és molt important: en el meu cas, estava composta de les làmines de les il·lustracions dels llibres i del colofó, anotació situada al final del llibre que recull tota mena d'informació: el lloc d'impressió, el nom de l'impressor o copista i la data de producció entre altres coses. Amb el temps aquest colofó ha passat a incorporar-se a la portada i en la majoria de llibres ja no el podem trobar.

Per al projecte, vaig combinar els dos conceptes com a forma d'introduir el treball. A més, vaig afegir informacions addicionals com el nom d'exemplars de la tirada i la firma de l'artista. Això es va fer mitjançant tampons de goma i tinta.

6.3.RESULTAT FINAL.

El resultat es una serie de tres estampes que representen indistintament al poble i cultura popular valenciana. A continuació, en la següent pàgina, trobareu el resultat final de les diferents obres:

Fig. 19. Detall carpeta xilogràfica

Fig. 20. Final del Salt de la Núvia

Fig. 21. Final del drac del Patriarca

Fig. 22. Final del peral d'Altea

5.CONCLUSIÓ.

Aquest projecte m'ha servit fonamentalment per a aplicar y desenvolupar els coneixements adquirits durant el procés d'aprenentatge en el grau de Belles Arts de la Universitat Politècnica de València. Per a conclure s'ha d'analitzar tot el que s'ha fet i après durant la producció d'aquest projecte.

Fent un repàs dels objectius marcats al principi del projecte; primerament, l'objectiu era fer una carpeta xilogràfica que tractara els temes de la cultura popular valenciana i que tinguera una coherència comuna. Crec que s'ha aconseguit, sobretot per l'ús d'una paleta de colors conjunta, per la repetició de símbols com el sol i les formes geomètriques i la forma de tractar la tècnica xilogràfica. L'altre objectiu, igual d'important, era fomentar la cultura popular i així conèixer millor el nostre poble. He de dir que aquest punt ha sigut molt important i la investigació ha sigut un procés molt sentimental. La veritat que durant l'institut vaig perdre la connexió amb el valencià i quasi ja no l'utilitzava. De fet, a la meua casa mai s'ha parlat i encara que estudiava a l'institut no era un tema que m'interessarà. Ha sigut a partir d'aquest projecte (que ha suposat un repte per a mi) que he desenvolupat el meu ús del valencià, com a busqueda d'allò que em relaciona amb els meus avantpassats i ha resultat com a finalització d'una serie d'obres gràfiques havia desenvolupat amb anterioritat i que parlaven de temes com la memòria o la identitat. El llegir i investigar ha estat una part del procés que he disfrutat molt: sobretot per descobrir llegendes i mites de llocs on mai se m'havia ocorrit que podria haver.

Igualment, també s'ha de parlar de la difusió del treball: aquesta pot ser facilitada per la baratura dels materials i també per l'ús de la carpeta en lloc de realitzar un llibre. L'ús del valencià com a forma d'iniciar la discussió sobre la llengua per a incloure-la com a forma de fer poble i reivindicar-lo en els àmbits teòrics. Encara tot això, també m'agradaria desenvolupar el projecte i seguir fent il·lustracions de les milers de llegendes que envolten la nostra cultura. A lo millor seguint pel camí editorial i editant també un llibre que amb text explicara més enriquidament les històries.

Així mateix, es tracta d'una materialització de tots els conceptes que he anat adquirint durant la carrera: amb els coneixements adquirits en el camp del disseny gràfic i el del gravat. La realitat és que la part de xil·lografia va ser la que més vaig disfrutar de tots els anys d'estudi i quan vaig acabar l'assignatura tenia clar que era el camí que volia desenvolupar. En aquesta direcció vaig provar les altres tècniques de gràfica (com la litografia i el gravat

calcogràfic) però el resultat no s'adaptava de la mateixa manera a la meua expressió a l'hora de fer una composició i dibuixar. En general, estic satisfeta amb el treball i sobretot per com he anat trobant el meu estil personal. Això m'ha obert un nou camp de treball com a artista.

A més a més, estic satisfeta d'haver elegit unes llegendes de les que, encara ser conegudes, no he pogut trobar cap il·lustració i que no havien sigut tant investigades com podien ser la dels monstres valencians, amb el Buitoni, l'home del sac, el Moro Mussa o l'home dels nassos.

No tot ha sigut positiu, en l'elaboració del projecte també he trobat alguns problemes encara que no han sigut molt greus. Sobre tot a l'hora de dissenyar el que en un principi anava a ser el llibre xilogràfic. Transformar-lo en carpeta va ser molt bona idea perquè va fer desenvolupar el treball i el tornava en un llibre-objecte que facilitava la seua difusió. Encara que arribar a aquesta idea va ser bastant difícil per a mi. Fins aquest moment havia tractat la xilografia amb una finalitat de làmina i desenvolupar aquest concepte va ser fonamental per a l'evolució que havia de tenir dintre del projecte i com a artista.

Per finalitzar, el llibre-carpeta Realitat o mite, ha servit com a treball per a reafirmar el meu interès pel món de la xilografia i per a desenvolupar un estil propi i personal. A més de confirmar el meu desig de voler dedicarme al món editorial.

7. BIBLIOGRAFIA.

CATAFAL, J., OLIVA, C. (2018). El grabado: las técnicas y los procedimientos en relieve, en hueco y por adición. Parramón Ediciones.

G. LARRAYA, T. (1952). Xilografía. Historia y técnicas del grabado en madera. (2.a ed.). Editorial Cooperativa.

MADERUELO, J. (2019). Arte impreso. Heras (Cantabria) España: Ediciones la Bahía.

MARTÍNEZ MORO, J. (1998). Un ensayo sobre grabado (A finales del siglo XX). Santander: Creática.

WESTHEIM, P. (2005). El grabado en madera. Fondo de Cultura Económica

ZABALA, F. (1995). Leyendas y tradiciones valencianas I. Valencia: Carena Editors.

DURÁN, T. (2005). Ilustración, Comunicación, Aprendizaje. Revista de Educación. Sociedad Lectora y Educación. Edición Extra 1, 239253.

Recursos webs:

AGUADO, M.; VILLALBA, M. (2020). La Ilustración como recurso didáctico. DEDiCA. Revista de Educación y humanidades, N.º 17. DOI: <https://doi.org/10.30827/dreh.v0i17.15158>

ALMELA, R. (2008). La ilustración ¿Arte o diseño? Disponible en: http://www.homines.com/arte_xx/ilustracion_arte_diseno/index.htm [Consulta: 10 Mayo, 2022]

BURGADA, B. (2022). 7 diferencias entre mitos y leyendas. La Vanguardia. <https://www.lavanguardia.com/vivo/psicologia/20220617/8347547/7-diferencias-mitos-leyendas-psicologia-nbs.html> [Consulta: 20 de Marzo, 2022]

COOPERATIVA, A. (2018, febrero 23). Entrevistem a Enric Aguilar, creador de La Fallera Calavera. Abacus Cooperativa. <https://cooperativa.abacus.coop/ca/comunitats/comunitat-de-lleure/coneixement-compartit-lleure/entrevista-enric-aguilar-creador-la-fallera-calavera/> [Consulta: 10 de Mayo, 2022]

DÍAZ GONZÁLEZ, M. del M. (2021) «La producción xilográfica de Frans Masureel (1889-1972). Ilustraciones, estampas y novelas gráficas al servicio del compromiso social». Ars Bilduma. DOI: 10.1387/ars-bilduma.22110

Discover. (s/f). Adobe.com. <https://creativecloud.adobe.com/es/discover/article/inside-roman-klonek-s-woodcut-workshop> [Consulta: 20 de Mayo, 2022]

MARTÍNEZ, I. (2020). Roman Klonek. Colección Solo. <https://coleccionsolo.com/artists/roman-klonek/> [Consulta: 20 de Mayo, 2022]

ORTIZ, P. (2010). «Hay leyendas de mujeres valencianas muy perversas; de envenenadoras que usaban contra sus maridos el gotot, una infusión de baladre». Las Provincias. <https://www.lasprovincias.es/v/20100502/comunitat/leyendas-mujeres-valencianas-perversas-20100502.html> [Consulta: 23 de Mayo, 2022]

Qui som. (2018). Zombi Paella - Juegos de Mesa. <https://zombipaella.com/qui-som/> [Consulta: 23 de Mayo, 2022]

VARGAS, S. (2019, octubre 29). José Guadalupe Posada: Conoce el impresionante legado del creador de “La Catrina”. My Modern Met en Español; My Modern Met. <https://mymodernmet.com/es/jose-guadalupe-posada/> [Consulta: 20 de Mayo, 2022]

INDEX DE FIGURES.

FIGURA 1. Esquema metodològic. Sara Montserrat	7
FIGURA 2. Meditaciones. Juan de Torquemada.....	11
FIGURA 3. Hypnerotomachia Poliphili. Francesco Colonna.....	14
FIGURA 4. Alturas del Machu-Pichu. Hundertwasser.....	14
FIGURA 5. La calabera garbancera. José Guadalupe Posada.....	15
FIGURA 6. Calavera Oaxaqueña. José Guadalupe Posada	15
FIGURA 7. High Energy 2. Roman Klonek	16
FIGURA 8. Dear Good Riddance. Roman Klonek.....	16
FIGURA 9. Vinyeta La Ciudad. Frans Masereel	17
FIGURA 10. Detall de vinyeta de La Ciudad. Frans Masereel	17
FIGURA 11. Leyendas y tradiciones valencianas I. Fernanda Zabala.....	18
FIGURA 12. La fallera calavera.....	19
FIGURA 13. Esbós en Procreate del Salt de la Núvia. Sara Montserrat	23
FIGURA 14. Esbós a llapis del Salt de la Núvia. Sara Montserrat	23
FIGURA 15. Esbós en Procreate del drac del Patriarca. Sara Montserrat	23
FIGURA 16. Esbós a llapis del drac del Patriarca. Sara Montserrat	23
FIGURA 17. Esbós en Procreate del peral. Sara Montserrat	24
FIGURA 18. Esbós a llapis del peral. Sara Montserrat	24
FIGURA 19. Detall carpeta xilogràfica. Sara Montserrat	28
FIGURA 20. Final del Salt de la Núvia. Sara Montserrat	28
FIGURA 21. Final del drac del Patriarca. Sara Montserrat	29
FIGURA 22. Final del peral d'Altea. Sara Montserrat	30

ANNEXE

EL SALT DE LA NÚVIA

En el riu Palància al seu pas pel terme municipal de Navaixes, tan pròdig en aigües i paratges agrestos com cèlebre, a causa de l'afluència d'estiuejants, s'alça una cascada denominada el Salt de la Núvia, escenari d'una antiquíssima i tràgica llegenda popular, protagonitzada per una parella de joves, ple-tòrics de vida i il·lusions que la sort va segar.

Sara i Lluís s'estimaven des de la infantesa; junts havien compartit jocs infantils, les respectives reprimendes paternes, els somnis i inquietuds de l'adolescència i el ferm desig de casar-se a penes van estrenar la joventut. Però això no bastava, perquè un ancestral costum del lloc els exigia la superació d'una prova, indicativa, si es depassava amb èxit, que el seu amor era vertader, garantia d'un matrimoni sòlid i feliç.

Al peu de la cascada del Braçal, on l'angostura del riu era major que en altres trams del llit, les núvies havien de saltar d'una riba a una altra, demostrant als parents enteresa moral i coratge físic, devoció a les tradicions tel·lúriques i familiars. A l'hora d'escometre l'obstinació, l'abandó d'aquest o la pèrdua de l'equilibri en l'intent d'arribar a l'altra part del riu eren indicis premonitors que la unió seria un rosari d'infortunis. Així ho interpretaven el poble de seguida les seues relacions no anaren a contradir al destí i els propis afectats, que, en eixes circumstàncies trencaven llaurar-se un infaust futur.

Lluís, generós, no agafava la son pensant en la insensatesa de semblant cerimònia, perillosa per a Sara i estúpida, considerant que l'amor no es mesura per la capacitat de botar. Coneixia a homes i dones l'existència de les quals era un infern perquè van desfer el seu compromís arran d'haver-hi incomplert els requisits del ritual, i viceversa: matrimonis caòtics que després havien triomfat.

-No vull que et sotmetes a eixa barbaritat -va dir Lluís a la seua núvia, mentre tots dos descansaven sota una olivera, després d'un llarg passeig pels voltants de la cascada.-M'enfrontaré al poble per a evitar-lo o ens escaparem, si cal, però res, res impedirà el nostre casament.

Sara, serena, fràgil i valenta alhora, va recolzar el cap sobre el pit d'ell, replicant-li amb extrema dolçor no exempta de rotunditat.

-Dissipa la teua angoixa, volgut. Tot eixirà bé. Jo no sent gens de por. A més, el que em proposes és vergonyós. Potser creus que aspire a un amor tacat per la covardia meua; el rancor o el menyspreu dels nostres parents i veïns?

Després d'un silenci que evidenciava tumults íntims, Lluís va concedir:

-D'acord. Però promet-me que si erres el salt...

-Nadaré com una sirena. Espere trobar-te en la riba -va murmurar Sara, segellant-li la boca amb un bes.

Una setmana més tard, un nodrit grup d'ànimes van acompanyar als nuvis al lloc designat per a comprovar l'habilitat de Sara que, riallera i tranquil·la, lluïa roba lleugera: camisa i sinagües de lli; gipó i escarpins granats, complements dels quals es va despullar, mentre la gent obria un passadís humà per a permetre-li prendre impuls abans del bote preceptiu. La blancor de l'abillament accentuava la seua bellesa, brunyit pel sol; la negritud de frondosa cabellera recollida en el clatell, que descobria un coll esvelt, exquisit. Alguns cabells rebels li emmarcaven les faccions, afables i harmonioses. Les pupil·les eren blaves, loquaces; la cintura fina, els peus menuts; les cames, quan es va alçar la faldeta per a córrer, atapeïdes i tornejades.

Tots la van ovacionar menys Lluís, que va contenir la respiració, repetint-se a si mateix ho aconseguirà, ho aconseguirà. No obstant això, arribat el moment de salvar la distància que mitjançava entre marge i marge del llit, Sara va caure a l'aigua, amb tan mala fortuna que va anar a estavellar-se contra l'aresta de pedra fluvial que li va fer perdre el coneixement, transformant-la en una sirena desmaiada a la mercé del corrent. Lluís, embogit, es va llançar després d'ella. Però va voler l'atzar que, riu avall, un remolí els engolira als dos, quan, abraçats, intentaven posar-se fora de perill. Hores després, uns llauradors van rescatar els cadàvers, estretament units més enllà de la mort.

Aquell luctuós succés va liquidar aquest vell costum, tal vegada per a evitar contratemps similars o potser perquè els ciutadans van comprendre que era impossible rebre major lliçó d'amor en aquest món.¹

EL DRAC DEL PATRIARCA

Des que Felip III inaugurara amb gran solemnitat el Real Col·legi del Corpus Cristi (1604), en una de les parets del vestíbul que accedeix a l'església d'aquesta institució, denominada del Patriarca, repta o així sembla un immens caiman dissecat, símbol de silenci, que el peruà marquès de Monterrey va obsequiar monsenyor Joan de Ribera, arquebisbe, capità general, virrei de València i actiu mecenes de les belles arts, canonitzat pel Papa Joan XXIII el 12 de juny de 1960.

No obstant això, malgrat la veracitat d'aquest fet, bé siga per l'exotisme de l'animal, impropï de la nostra terra, o a causa de les seues enormes dimensions, al voltant d'ell, amb el temps, va anar teixint-se una llegenda que la fantasia dels xiquets i els adorns que anaven afegint-los els qui la narraven, van desdibuixar els seus senyals reals fins a tal punt que, no sols s'identifica a la bèstia amb un drac, sinó que fins i tot la trama fictícia ha arribat a situar-se en un context medieval, remotíssim al del seu autèntic origen.

Ni la bellesa dels taulells, ni la bellesa del claustre renaixentista, ni les esplèndides pintures de Ribalta, ni l'esvelta cúpula que recorda la de Sant Pere del Vaticà, han despertat en les criatures tanta curiositat i sorpresa com el

¹ ZUBALA, F. Leyenda y tradiciones valencianas I. p. 183

cocodril, objecte d'una pregunta infantil inevitable:

-Per què és ací eixa bestiola?

I la resposta, explicada amb major o menor dosi de màgia, sol ser sempre la mateixa:

-No ho sé amb certesa. Però l'àvia em va contar que fa molts, moltíssims anys, abans de nàixer ella, en el llit del Túria, agotzonat entre els matolls que el bandejaven, vivia un sanguinari drac. Mira. Les gargamelles són enormes, un cràter de foc quan s'enfuria; les seues dents eren gruixudes i llargues; les potes, viscoses i rematades per garfis, impregnats d'un mortal verí; la pudor del seu cos repugnant; la cua un fuet capaç de clivellar els pilars de qualsevol pont; les pupil·les, encegadores, luciferines, i la seua pell una compacta cuirassa d'escates punxegudes, insensibles a fletxes, llances, pedrades i quantes armes es van estavellar contra ell amb ànim d'exterminar-ho. Quan rugia, les muralles de la ciutat tremolaven i en les hortes i casals riberencs, més indefensos, corria el pànic, perquè les insaciabls fams del monstre van costar nombroses vides humanes, entre elles la de tres mossos incauts que es banyaven en el riu per a sacsejar-se de damunt la ressaca de la nit anterior. El quart, malferit, va sobreviure, jurant venjar la mort dels companys, amics seus des de la infància.

Bocabadats, la imaginació de les criatures vola i al final, després d'un mutisme indicatiu d'absolut enlluernament, interrompen al narrador, sense apartar la vista de l'inert caiman, que als seus ulls aconsegueix proporcions descomunals.

-I com ho van matar, si era tan feroç?

-Va ser una presa difícil, quasi impossible. Després del fracàs d'esponanis aguerrits, soldats voluntariosos i cavallers llegendaris; de caçadors experts i de l'exèrcit, que el va acorrallar sense èxit, transcorreguts uns mesos, Rafael, que així es deia el xic atacat per l'animal, sentint-se ja totalment reposat de les seues ferides, va ordinar un ardit per a destruir-lo. Va fer que el ferrer li confeccionara una armadura recoberta de miralls, entrellaçats amb resistents fils de plata, una obra pròpia d'orfebre que li permetera desembolicar-se dins d'ella amb relativa facilitat. En l'elm, revestit també de diminuts miralls, i, proveït de javelina, va eixir a la recerca de l'abominable presa, una esplendent matí de sol. Alguns rigueren de l'estrambòtic abillament, uns altres qüestionaven la ingenuïtat de l'obstinació perquè anava només i sense cavalcadura, i la majoria, commoguda, li va predir una infausta sort, lamentable en un home digne. Informat per uns llauradors que havien sentit rugits prop dels seus horts aquella mateixa matinada, Rafael i la bèstia prompte es van trobar cara a cara. Era un migdia límpid, rabiós de llum, ni un núvol entelava el cel, ters, blavíssim. Entre els matolls, els xafarders contenien l'alé amb el borboll estarrufat i un nus en l'estómac. Semblen David i Goliath - va aventurar un, tement el pitjor-. Li sobrepassa més de cinc pams. Rafael, seré, impertèrrit davant els escarafalls del furiós animal, que alçat sobre les potes posteriors vomitava foc, va avançar a poc a poc, apuntant-li a la gola amb la llança. Lla-

vors, per obra i gràcia de la Mare Naturalesa, sempre admirable, es va produir un miracle que, pel que sembla, únicament el xic havia previst que esdevinguera. Els raigs solars van reverberar en l'armadura, els centellejos de la qual atorgaven al caçador una aurèola sobrenatural, desllustradora. El drac, desconcertat, va udolar de manera atroç, premonitòria d'un atac brutal que no va arribar a produir-se, perquè la bestiola, atordit en veure la seua imatge multiplicada en el miler d'espills que cobrien el cos de Rafael, va amainar, convertint-se en un blanc vulnerable al precís de la javelina, enarborada per aquell intrèpid adversari, que aprofitant eixa mortal conjuntura va acurtar distàncies, degollant-ho a destraldades, mentre el monstre expedia per la boca escopinnyades sanguinolentes i punxones de foc, fèrides aromes que tardaven dies a dissipar-se. Ara, condemnat a un silenci expiatori, pena culpes dins d'un sacrosant lloc, que per a tan maligna fera, tal vegada, és el seu pitjor infern. Llegendes.²

EL PERAL EMBRUIXAT

Pels voltants d'Altea pul·lulava una anciana captaire el semblant de la qual era la viva encarnació de la por. Petita i coberta de parracs, tenia el pèl esclarrissat -un manoll de ratlles làcies i albinas-, el rostre eixut, la pell aspra, ulls xicotets, nas aguilenc i llavis fins, que en entreobrir-se mostraven les escasses restes del que antany va ser una forta dentadura.

Malivia d'almoines i es podia trobar en una cova. A pocs metres d'ella, una frondosa perera-font de manteniment, quan la caritat no condia-, li proporcionava també ombra a l'aire lliure.

Caminava molt per exigència de l'ofici, coneixedora de tots els horaris de misses a les esglésies i ermites dels límits, on s'apostava amb la mà estesa fins a la dispersió de l'últim feligrés; després, anava a la sagristia, segura que el sacerdot li soltaria uns diners; en acabant a les cruïlles de camins per a abordar a llauradors i rodmons i, al capvespre, segons el cansament o els fruits de la col·lecta, freqüentava el port, per si algun pescador tenia a bé regalar-li morralla per a emportar-se a la boca.

Excepte eixes intromissions en la vida aliena, imposades per la del poble, amb la inclement crueltat que caracteritza a la necessitada, la vella no empenyava a ningú. Però els xiquets apareixien per a escarnir-la, solien rondar per l'entorn de la cova, esperant, malgrat la seua aparença de bruixa, ella mai els va causar ningun dany. Sense major perjudici que renyir-los amb veu farragosa i trèmol, enarborant un sarmentós bastó. Pura amenaça.

Una nit que la dona caminava preparant-se el sopar: un calder de sopa aigualida amb quatre espines de peix i uns rosegons de pa, va irrompre en els seus dominis un home més jove que ella, però igual de necessitats, sol·licitant-

² Íbid. p. 139

li asil i un plat calent, que l'anciana li va servir mentre xarraven.

-Com et dius? -va dir ell.

-Rosa, Misèria em diuen per ací.

-Vius sola?

-Sí.

-Doncs a la teua edat no deuries. Quants anys tens bona dona?

-No ho sé. Vaig perdre el compte fa temps. Però salut no em falta i aliment tampoc, si no fora per aqueixos brètols que destrossen la perera... -va dir taciturna. Després, va afegir:

-Pots tirar-te en el llit, que jo a penes dorm. Tinc l'ossada tan dura que m'acomode en qualsevol part.

I dit això, desoïnt les rèpliques de l'intrús, que declinava l'oferiment, Misèria, feta un cabdell sota una manta, va dormir.

A l'alba, els captaires es van acomiadar.

-Demana'm el que vulgues, Rosa, que en prova de gratitud t'ho concediré.

La iaia, divertida per l'arrogància del captaire, va esclafir a riure estrepitosament.

-Qui creus que eres? Déu o el Diable?

-Cap dels dos. Soc Sant Joaquim.

Misèria, que no era piadosa, però se sabia de memòria el santoral de tant visitar esglésies, va caure als seus peus per si de cas l'home deia veritat, afanyant-se a demanar-li un favor no fora el Sant a esfumar-se abans que ella articulara paraula.

-Sant Joaquim beneït, dona'm poder sobre aquest arbre, que ningú aconseguisca descendir d'ell sense el meu consentiment. Deixa que escarmente a eixos xiquets, atiadors de pobres velles.

-Fet -va concloure el seu interlocutor-, però no abuses, que et pesarà.

-Lloat sigues -va dir Rosa de genolls encara, besant-li amb frenesí la riba dels parracs.

Aquella mateixa vesprada, quan tornava a la cova, va sorprendre tres xics enfilats a l'alt de la perera.

-Bruixa, puja a atonyinar-nos amb el bastó!

-Grimpa, Misèria, grimpa!

-Bruixota, que grimpe la bruixa! -corejaven sense pietat.

Una riallada de Rosa els va estremir.

-No, no. Proveu vosaltres a baixar, que ací us espere per a sacsejar-vos.

Transcorreguda mitja hora de bromes, els xavals van intentar baixar. Semblaven atrapats per un imant. De manera que, a poc a poc, el riure es va tornar en prec a la vella, sorda a les súpliques, impassible al pànic i a la fatiga que experimentaven els afectats en tan incòmodes postures. Des de les huit fins a les onze, els xavals van caminar com a mones entre les branques de l'arbre, amb els ulls enrogits pel plor, els nassos mocosos, els estòmacs buits i les goles seques.

-Bé-va concedir Rosa prop de les dotze. -Deixe que marxeu i m'estalvie

les bastonades, perquè massa carxots rebreu a casa. Ningú creurà les vostres excuses i us moldran a bastonades per tardaners.

Trencat l'encanteri, els xiquets van eixir espaordits, jurant-se no tornar. I va regnar la pau en el lloc fins que, unes setmanes després, Misèria va tindre una altra imprevista visita: una encaputxada de rostre ambigu i ombrívol, que va dir que s'anomenava Mort i venia en la seua cerca.

-Espera-li va proposar l'astuta anciana. -Ja sé que el viatge és inevitable i m'avinc a ell, però fes-m'ho suportable. Puja a l'arbre i agafa'm un parell de peres per al camí.

La Mort, commoguda davant tan ingènua i mansa resignació, va obeir, quedant presa en la copa de la perera.

-Ací estàs bé -li va dir Rosa, sorneguera-. Quan em canse de viure, parlaré.

Van passar els anys i com la sinistra visitant a res temia es va acomodar a la seua sort. Misèria anava a la seua, contenta damunt que aquell embalum cadavèric, inapetent per naturalesa no li robava les peres.

El mal és que, a causa de la seua absència, ningú es moria. Al poble tot eren naixements. El rector no celebrava funerals; l'enterrador es va buscar una altra ocupació i a les cases, repletes de xiquets, joves, adults i vells, creixien en l'escassetat.

Un dia, Fructuós, doctor en medicina, passejant per les afores d'Altea, es va topar amb la perera i el seu hoste. Tots dos, per inconvenients de l'ofici, es coneixien a fons.

-Què fas, gandula? Ves i compleix amb la teua obligació que, a aquest pas, no cabrem en el món.

-Impossible -va replicar la Mort-, Misèria ha embriuat l'arbre i no puc enlairar-me d'ell. Tira'm una mà, a veure si d'una vegada, entre els dos, escape.

Va bastar que la Mort ajudara a pujar al doctor Fructuós perquè aquest quedara imantat a una branca, compartint idèntica fortuna que ella.

L'endemà al matí, Altea sencera va buscar al metge i recordant de sobte el fantàstic succés que van comptar els xics temps arrere, es van apropar a les proximitats de la cova. L'esdevingut allí va ser un autèntic caos. Perquè a mesura que els uns als altres es tocaven intentant enlairar de l'arbre ocorria l'encantament, multiplicaven els fruits humans: homes, dones i xiquets subjectes al tronc o presos del frondós brancatge, invisible ja.

Els exabruptes del veïnat contra Misèria no la van commoure, tampoc els arguments del doctor, que era individu culte i seré ni els de l'escrivà que la va prevenir de la gravetat del delictes, comparant-lo a un genocidi.

-Resem-va ordenar resolt el capellà, aparedat entre el pescador i el forner. -Si com diu Rosa, això és una gràcia de Sant Joaquim, que ell ens socórrega.

Consumits tres rosaris, Misèria, de mala gana, es va plantar davant el fruiter parlant.

-Basta, basta, que sembleu grills! Bé. Us deslliuraré de l'embriuatment si

tu -va dir, dirigint-se a la Mort-jures que mai em portaràs amb tu.

-Ho has pensat bé? -li va preguntar l'al·ludida.

-Sí.

-Bé, ho jure.

Tancat l'acord, va vindre la patacada col·lectiva. Tots van caure a terra de colp com fruita madura.

Odiada pel poble, perseguida per bruixa, penedida i fet el seu pacte amb la Mort, diuen que Misèria, dos-cents anys després d'aquell esdeveniment, continua recorrent camins que condueixen a ermites i sagristies, platges, hortes i altells. Sobreviu a guerres, epidèmies i fams. Els qui li l'entropessen afirmen que en la seua boca i en la seua aquosa mirada porta impresos els estigmes de la immortalitat. Si la veuen, pregunten-li com li va.³

³ Íbid. p. 157